

ГЛАСНИК

Народне библиотеке Србије

Година XVIII, бр. 21, годишњак за 2019. годину

Београд, 2019

Гласник Народне библиотеке Србије
Година XVIII, бр. 21, годишњак за 2019. годину

УДК 02
ISSN 1450-8915

Издавач
Народна библиотека Србије, Београд, Скерлићева 1
E-mail: nbs@nb.rs Web: www.nb.rs
Телефон: +381 11 245 1242

За издавача
Ласло Блашковић

Главни и одговорни уредник
Ласло Блашковић

Редакција
др Дејан Вукићевић, уредник
др Драгана Милуновић
Небојша Ковачевић
Тања Тасић
мср Јелена Бенић

Рецензенти
др Снежана Милосављевић Милић
др Драгана Грујић
др Адам Софронијевић
Слободанка Комненић
Тамара Бутиган Вучај
Емина Чано Томић
Славен Попара

Лектура и коректура
Драгана Перуничкић

Дизајн
Оливера Батајић Сретеновић

Технички уредник
Милош Нинковић

Штампа
Retro Print, Београд

Тираж
300

The Herald of the National Library of Serbia
Vol. XVIII, no. 21, year 2019

UDC 02
ISSN 1450-8915

Publisher
National Library of Serbia, Belgrade, Skerlićeva 1
E-mail: nbs@nb.rs Web: www.nb.rs
Phone: +381 11 245 1242

For the Publisher
Laslo Blašković

Editor-in-Chief
Laslo Blašković

Editorial Board
Dejan Vukićević, PhD, editor
Dragana Milunović, PhD
Nebojša Kovačević
Tanja Tasić
Jelena Benić, MA

Reviewers
Snežana Milosavljević Milić, PhD
Dragana Grujić, PhD
Adam Sofronijević, PhD
Slobodanka Komnenić
Tamara Butigan Vučaj
Emina Čano Tomić
Slaven Popara

Proofreading
Dragana Peruničić

Design
Olivera Batajić Sretenović

Technical editor
Miloš Ninković

Printed by
Retro Print, Belgrade

No. of copies
300

СТРУКА

Ана Вукобраш – Гласник Народне библиотеке Србије

Ана Шевановић – Класификовати у корак са временом: ажурирање Универзалне децималне класификације на српском језику

Биљана Ристић, Гордана Бацошић – Училишњи гласник (1905) – редак часопис у фонду Народне библиотеке у Ужицу

Мирјана Бојанић Ђирковић – Типови читалаца у когнитивним теоријама читања

Горана Шевановић – Ново читање илустрације као визуелног текста

ТИПОВИ ЧИТАЛАЦА У КОГНИТИВНИМ ТЕОРИЈАМА ЧИТАЊА

Мирјана Д. Бојанић Ђирковић

*Универзитет у Нишу,
Филозофски факултет,
Департаман за српску и компаративну књижевност*

УДК: 028.02
82.09:801.73

Сажетак

Преплићући се са савременим психолошким, нарочито когнитивним дисциплинама, савремене теорије читања су се више него икада приближиле интерфејсу приче и читаоачевог ума и успеле су да дају прецизан (чак и егзактан) опис рецепције приче/апсорпције приче и етапа читаоачевог менталног мапирања, повезивања и надградње њених елемената. Истражујући аспекте савремених когнитивних теорија читања уочили смо да се у овом теоријском корпусу прецизно могу издвојити најмање четири доминантна типа читалаца, односно три интерпретативна метода: *уроњени читалац*, *емпатиични читалац*, *неприродни читалац* и *нечиталац*. Рад је усмерен ка опису поменутих метода, осветљавању њиховог развоја и корелација, а са циљем формирања основе за систематизацију овог актуелног корпуса савремених теорија читања.

Кључне речи: савремене теорије читања, когнитивна наратологија, неприродна наратологија, уроњени читалац, емпатиични читалац, нечиталац.

У овом раду усмерићемо се ка опису једне, наизглед дисперзивне, когнитивне оријентације савремених теорија читања. Когнитивне теорије читања се од својих почетака¹ гранају ка психоаналитичким и социјалним поставкама, а у новије време и ка научним експериментима.² Међутим, без обзира на поменути дисперзивност, односно на методолошки плуралитет коме доприноси „позајмљивање“ метода теорија ума, савремених теорија личности, теорија урањања, емпатије и др., когнитивне теорије читања, када је у питању предмет њиховог проучавања, почивају на заједничком темељу – опису читаочевих *менталних активности* при декодирању, стварању и/или коришћењу приче и указивању на значај његове емпатије и др. *психолошких карактеристика* за уживљавање у свет приче; тачније, оне су усмерене ка опису читаочевог *искуства* са наративом, при чему се подједнако указује и на читаочев допринос конфигурацији приче, значења и осветљавању њене естетске димензије, као и на допринос читања самом читаоцу (његовој психолошкој и социјалној сфери). Овакве теорије које истражују просторе „у“, „изван“, „испред“ наратива, односно „у“ менталној сфери читаоца, уједињене су и у тежњи да дају одговоре на питање зашто читамо фикцију. У опису тих одговора јасно се издвајају типови читалаца који искуство читања доживљавају као когнитивни тренинг, те који се усмеравају ка савладавању вештине „доброг прегледа“ књижевне продукције, са више нијанси између ових полова.

1 О когнитивним теоријама читања као савременој методолошкој оријентацији говори се од седамдесетих година 20. века када су у крилу критике читалачког одговора афирмисане трансактивне теорије читања. Управо оне су настојале да „помире“ објективистичке поставке формализма и нове критике са психоаналитичком теоријом развијеном на фројдовским поставкама. Делом ова оријентација почива и на биактивној теорији Стенлија Фиша (представника социјалне оријентације критике читалачког одговора), који је низом текстова о афективној стилистици и „значању у читаоцу“ потврдио да читалац проналази у тексту више од оног што је у њему и да је читаочева реакција у процесу читања више од чисто лингвистичког реаговања. Најзначајнији представник когнитивне оријентације теорија читања, Норман Холанд, књижевно дело сматра погодним средством за откривање индивидуално-психолошких реакција. „Читање је лична трансакција“ – једна је од познатијих теза поменутог аутора: читаочева психа користи, прилагођава и преуређује све што узима из приче са циљем да читаоцу донесе задовољство. Учествујући у читању („креацији“), читалац од текста узима, тексту додаје и током датог процеса обликује га у складу са својим фантазијама и својим менталним склопом. Ова субјективистичка линија когнитивних теорија читања добиће још једном легитимитет, али и реинтерпретацију у делу Пјера Бајара, о чему пишемо у наставку рада. О генези (савремених) когнитивних теорија читања опширније в. Бојанић Ђирковић, Мирјана, „Савремене теорије читања“, *Philologia Mediana*, год. 10, бр. 10, 2018, стр. 89–102.

2 Експериментом у коме су применили и методе неуробиологије, когнитивни нараторолози успели су да и скенираним снимком читаочевог мозга током читања потврде креирање живописних менталних симулација наративних ситуација у уму. О поменутом експерименту опширније в. Ryan, Marie-Laure. "Narratology and Cognitive Science: A Problematic Relation", *Style*, vol. 44, iss. 4, winter 2010, 469–495.

УРОЊЕНИ ЧИТАЛАЦ (*IMMERSED READER*): ИНТЕРФЕЈС ПРИЧЕ И ЧИТАОЧЕВОГ УМА

„Tako se može dogoditi da, kada uđemo u vrlo zanimljiv i privlačan narativni svet, tekstualna strategija izazove nešto slično mističnom ushićenju ili halucinaciji, i jednostavno zaboravimo da smo ušli u svet koji je tek moguć.“

Umberto Eko, *Ispovesti mladog romanopisca*

Премештање читаоца у свет приче је нужан услов њеног доживљавања и разумевања и опште је место теорија читања.³ Сам наративни уговор (споразум) обавезује читаоца да оно што чита (односно, да оно о чему се приповеда) узме за истинито, те „da se pretvara da živi u mogućem svetu priče kao da je u pitanju njegov stvarni svet.“⁴ Међутим, посткласична нараторолошка истраживања нашла су начин да искористе снагу урањања⁵ у свет приче као интерпретативног метода. Стога урањање у свет приче треба сагледавати и као услов за откривање њеног рецепцијског потенцијала – рукаваца претприча, скривених наратива и других видова неактуелизоване, али и те како значајне димензије наратива.

Циљни домен наративног урањања је ментална пројекција света приче. С обзиром на то да усвајање становишта наративне теорије урањања подразумева да се оно што је апсорбовано, у менталној репрезентацији садржаја третира као да је у питању стварни (реални) предмет или ситуација, процес урањања је често повезан и са илузијом.⁶ Афирмацији теорије урањања као једног од проблема посткласичних нараторолошких истраживања значајно су допринели радови Мари-Лор Рајан (*Marie-Laure Ryan*, 2001), а код нас – Снежане Милосављевић Милић (2016), која је уједно ауторка прве монографије о когнитивној нараторологији и њеном методолошком потенцијалу у српској прози 19. и 20. века.⁷

3 Читање као урањање у свет приче коју читамо, слушамо, гледамо, међу првима је разматрао Платон унутар своје ентузијастичке теорије стварања и рецепције уметности. По Платону, оба аспекта уметности одвијају се у заносу. Зачетке теоријске мисли о феномену урањања налазимо и у сегментима Аристотелове *Поетике*, о ефекту трагедије (катарзи).

4 Еко, Умберто, *Исповести младог романописца*, Београд: Службен гласник, 2013, стр. 96.

5 У најширем смислу, појам урањање односи се на било које стање апсорпције у некој акцији, стању или интересу. У теорији наратива, урањање се обично користи у ужем смислу где се задржава идеја апсорпције, али се наводе њена природа, средство и циљни домен. Тако се наративно урањање посматра као симулативни процес, прецизније – као специфична форма у оквиру феномена менталне симулације, која се у контексту наратива активира окидачима (подупирачима, реквизитима) или миметичким примерима који могу бити вербални, визуелни, визуелно-акустички, или чак визуелно-акустичко-тактилни. Функционисање ових параметара је делом когнитивно недокучиво, или преатенционално.

6 Ови ставови могу се наћи у Платоновој „поетици“. Услед неприступачности аналитичком мишљењу, Платон је урањање сматрао опасним и епистемички невалидним феноменом.

7 Снежана Милосављевић Милић је у монографији *Виртуелни наратив* (2016) истражила на који начин су имплицитни аутори Лазаревићевих, Матавуљевих, Станковићевих и др. реалистичких, модернистичких, али и постмодернистичких дела настојали да активирају читаоца како би заронио у свет приче, конкретизовао њену виртуелну (неаутентизовану,

Током процеса читања, читаочево ураћање у свет приче резултира креирањем богатог чулног поља наратива, „ситуирањем“ у имагинарне ситуације, придавањем мисли књижевним ликовима, предвиђањем будућих догађаја, интензивнијим доживљајем „дешавања“ у свету приче. Заправо, ово се односи на читаочеву конкретизацију просторне, временске и емоционалне⁸ димензије света приче. Урођени читалац узима улогу једног од учесника света приче коју чита/слуша/гледа.⁹ Међутим, узимање улоге „као да“ смо један од учесника, само је један од начина урођеног читања. Мари-Лор Рајан издваја три начина читања као ураћања, пропорционална степену апсорпције света приче: концентрацију, занос, зависност.¹⁰

Поставке теорија ураћања се, нарочито њеног сегмента који се односи на читаочеву интеракцију са књижевним ликом, у великој мери прожимају са теоријом читања ума, чији су најзначајнији представници Лиза Заншајн (Lisa Zunshine), Марк Тарнер (Mark Turner) и др. Полазећи од тога да је „способност čitanja uma [...] poseban kognitivni dar, koji strukturira na sugestivan način našu svakodnevnu komunikaciju i kulturnu reprezentaciju“¹¹, когнитивни наратолози настоје да укажу на потенцијал овог читаочевог „дара“ као интерпретативног метода. Потирући границу између књижевног и некњижевног изражавања, когнитивни психолози тумачење књижевних ликова путем њихових мисли, осећања, веровања и жеља сматрају природним аутоматским оквиром читања. У сусрету са књижевним ликом „iluzija je kompletna; poput Eriha Auerbaha, ubedeni smo da se sa ličnostima o kojima priča zbiva mnogo više stvari nego što se on ikada može nadati da

неактуелну) димензију и указао на њено значење у контексту датог наратива, али и унутар поетике датих писаца. Уочавањем експлицитних знакова (оквирних приповедача и промена илокуторне границе, елипса, итерација) и имплицитних знакова – окидача (деиктика, промена фокализације, сцена) изостављених, виртуелних сегмената наратива, те анализирајући њихов ефекат у зависности од позиције у наративу (иницијалног, медијалног, финалног), Милосављевић Милић је показала не само начине читаочевог активирања за ураћање у свет приче, функцију читаочевог ре-креирања претприче као стварног почетка Лазаревићевих приповедака, већ је и указала на интерпретативни потенцијал више врста виртуелних наратива (контраприповести, хипотетичке фокализације, симулираних наратива и поређења).

8 Умберто Еко (*Исјавесћи младој романојисца*, Београд: Службени гласник, 2013, 97) наводи два кључна услова која читалац мора задовољити како би се емоционално повезао са становницима могућег света: 1. читалац мора да живи у фикционалном свету као да се налази у сталном сањарењу; 2. мора да се понаша као да је један од ликова.

9 Овим не реферисемо на пасивно уживљавање у свет приче и ефекат Дон Кихота (чисто психолошко поистовећивање и ескапизам), већ на читаочево право учешће путем емоционалног и интелектуалног ангажовања, те на преузимање улоге интерпретатора приче јер трагање за недостајућим спонама (импликацијама) свакако улази у домен ове активности.

10 Нав. према: Ryan, Marie-Laure. *Narrative as Virtual Reality, Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001.

11 Заншајн, Лиза. „Теорија ума и експериментална представљања фикционалне свести“. *Treći program*, br. 137–138, 2008, str. 187.

ће ispričati.”¹² Истражујући процес читања ума и читаоачеве менталне активности¹³ углавном у сусрету са романима тока свести (Вирџиније Вулф), струја посткласичних наратора која из овог угла прилази читаоачевом урањању у свет приче указује на значајне аспекте овог интерпретативног метода у осветљавању нијанси осећања, што опет резултује позивом читаоцу да „dâ to parče informacije koje nedostaje”¹⁴ како би се открио узрок доживљеног осећања. У овом контексту, најефектнији окидачи за урањање у ум књижевног лика су емоционално обојене речи (нпр. „пажљиво”, „чудесно” у роману В. Вулф *Госпођа Даловеј*) које у процесу читања функционишу као капије за пролаз ка душевном стању јунака у датом тренутку, али и ка догађајима/ситуацијама као узрочницима датог менталног стања.¹⁵

Теорија урањања, у спрези са теоријом ума, значајно је допринела осветљавању оног аспекта процеса читања који се односи на читаоачево стварање, декодирање и „коришћење” приче.¹⁶

ЕМПАТИЧНИ ЧИТАЛАЦ

Студије о теорији урањања, нарочито о оном сегменту читаоачеве интеракције са књижевним ликом, којима је темељ поставио Ханс Роберт Јаус, значајно су утицале на развој емпатичке теорије читања са којом се и данас у великој мери преплићу.¹⁷ Под наративном емпатијом

12 Исто, стр. 189. Ова ауторка као примарну читаоачеву интенцију види когнитивни тренинг (чак – експеримент!), те ово сматра најзначајнијим доприносом које искуство са књижевношћу може дати читаоцу. Заншајн је свој став аргументовала експериментом са аутистичним читаоцима који су путем уочавања схема понашања и њима комплементарних осећања у великој мери надоместили свој когнитивни недостатак – немогућност закључивања о нечијем менталном стању на основу понашања.

13 Треба узети у обзир да се, по мишљењу когнитивних наратора, ментални модел наративног света у уму читаоца перманентно ажурира.

14 Zanšajn, Liza. „Теорија ума и експериментална представљања фикционалне свести”. *Трећи програм*, бр. 137–138, 2008, стр. 194.

15 Теорији читања ума коју смо описали у овом сегменту рада комплементарна је теорија социјалног ума Алана Палмера (Allan Palmer), формирана на тековинама социјалне психологије. Сматрајући да приступима уму књижевног лика недостаје узимање у обзир акција као јавних, отворених манифестација ума, Палмер је низом монографија (*Fictional Minds*, University of Nebraska Press, 2004; *Social Minds in the Novel*, The Ohio State University Press, 2010) аргументовао да се у процесу читања о менталном стању књижевних ликова може закључивати на основу њихових акција јер се, овом приликом, неизбежно (или боље рећи природно) активира механизам који користимо у интеракцији са стварним људима, а то је налажење мотивације нечијег поступка. Примера ради, Палмер је указао на значајну функцију јавног мњења у роману *Миглмарч* (ауторке Џорџ Елиот) у процесу читања и читаоачевог закључивања о понашању јунака.

16 Не треба изгубити из вида да међу теоретичарима урањања има и оних аутора који се опредељују за опис свог искуства урањања, односно губљења у књизи. Такав метод примењен је у студији индикативног наслова *Lost In a Book* Виктора Нела (Victor Nell).

17 Наративну емпатију не треба изједначавати са идентификацијом са књижевним ликовима, нити са читаоачевим извештајем о датој идентификацији. С друге стране, спонтана емпатија према књижевном лику може да претходи читаоачевој идентификацији са њим.

као интерпретативним методом читања, који је афирмисала Сузан Кин (Suzanne Keen),¹⁸ подразумева се дељење осећања и заузимање става изазвано гледањем, слушањем или замишљањем наратива у другачијим ситуацијама и условима. Емпатички модел читања настоји да осветли утицај избора одређене формалне стратегије на емпатички ефекат наратива. Да појаснимо: на релацији аутор – читалац, ауторова емпатија према становницима света приче који ће приказати директно утиче на ауторов избор техника приповедања; с друге стране, избор техника приповедања условљен је ефектом који аутор жели да постигне код читалаца. Међутим, ауторова емпатија не кореспондира директно са читаоачевом емпатијом која произилази из пријема или „ко-стварања” наратива;¹⁹ такође, читалац реагује на наратив и сходно сопственим разлозима, у сагласју са својим степеном емпатије. Чвршће интерпретативно упориште овог метода налазимо у сегменту који осветљава висок потенцијал слободног индиректног говора и приповедања у првом лицу за изазивање емпатичких реакција читалаца, те значајан утицај фигуралне нарације и избора перспективе на емпатичко читање. С обзиром на то да је наративна емпатија отворена ка експерименту, Сузан Кин је показала да читање романа јача способност уживљавања у туђи, индивидуализовани живот, али и да емпатијско читалачко искуство започиње ланчану реакцију која води ка зрелој емпатији и алтруистичком понашању.²⁰ До овог ефекта емпатичког читања у социјалној сфери, по мишљењу Сузан Кин, долази стога што фикционално сведочанство више доприноси ослобађању емоционалне реакције у односу на реално. Кључне поставке наративне емпатије Сузан Кин²¹ је систематизовала путем двадесет и шест теза, од којих се на улогу читаоца у емпатичком моделу читања односи више од половине; примера ради, Кин²² појашњава да читаочева емпатија према књижевним ликовима и ситуацијама може варирати не само у току читања датог текста, већ и у зависности од историјских, економских и друштвених околности у којима

18 Поменута теоретичарка наративне емпатије користи методе психолошког истраживања овог феномена у студијама Мартина Хофмана усмереним ка афективном (емоционалном) моменту, а потом и Марте Нусбаум која је своје тезе аргументовала на примеру грчке античке драме. У домену теорије књижевности, студије Сузан Кин утемељење имају у истраживањима Патрика Колма Хогана и Ричарда Геринга који емпатију према ликовима сматрају неодвојивим искуством читања књижевног дела. Такође, наративна емпатија се значајно прожима са реторичком теоријом читања Џејмса Фелана, усмереном ка ефектима наратива на читаоца.

19 Keen, Suzanne. "Narrative Empathy". *The Living Handbook of Narratology* 2013, 3. (http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Narrative_Empathy pristupljeno 1. 2. 2019).

20 Користећи теорију Сузан Кин као свој интерпретативни метод, Бранка Војновић је показала да је једна од најзначајнијих улога књижевног лика у роману *Чувари мостова* савременог писца Јосипа Млакића из Бугојна (Босна и Херцеговина) саботажа националних стереотипа и генерализација које постоје на подручју у коме је публикован поменути роман.

21 Keen, Suzanne. *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press, 2007, 169–171.

22 Исто, 170.

живи емпиријски читалац. У овом контексту, интересантно је запажање Сузан Кин да су емпатички читаоци бољи читаоци у односу на остале јер им виши степен емпатије омогућава бољи увид у шире околности радње и прецизнији закључак у вези са њеном каузалношћу, а, самим тим, и у вези са њеним значењем.

НЕПРИРОДНИ ЧИТАЛАЦ (UNNATURAL READER)

Једна струја посткласичних наратолога, такође прагматички и когнитивно оријентисана, усмерена је ка истраживању читања „неприродног“²³ наратива, те ка опису овог процеса означеног као „неприродно“, ненатуралишуће читање. Истраживања неприродног у наративу, те неприродног наратива у контексту посткласичних наратолошких теорија постају актуелна почетком 21. века,²⁴ а пуну афирмацију добијају покретањем пројекта Unnatural Narratology на Универзитету у Орхусу у Данској, чији је пројектни тим публиковао више од стотину чланака²⁵ о проблемима које истражује неприродна наратологија и организовао више од десет научних конференција. Неприродност наратива мери се на фону „природних“ елемената наратива, базираних на параметрима из реалног света:

„Неприродни наративи нарушавају физичке законе, логичке принципе или стандарде антропоморфног ограничења знања представљањем приповедних сценарија, приповедача, карактера, темпоралија или простора који не могу да постоје у стварном свету.“²⁶

23 Термин *неприродна наратологија* конституисан је као семантички опонент природног наратологији Монике Флудерник (1996), те миметичком наративу као прототипу манифестације наратива и то у односу на уже значење одреднице *антимиметички* (антиреалистички) наратив (односно начин наративне репрезентације) која се односи на елементе наратива који су физички или логички немогући у реалном свету или на такве поступке организације света приче.

24 Овде мислимо на истраживања немиметичких наратива Брајана Ричардсона из 2002. године (Richardson, Brian: *Beyond Story and Discourse: Narrative Time in Postmodern and Nonmimetic Fiction*”, in: Brian Richardson (ed). *Narrative Dynamics. Essays on Time, Plot, Closure, and Frames*. Columbus: Ohio State UP, 2002) која несумњиво чине темељ из којег се свега пар година касније гранају теоријски концепти *неприродне наратологије*. Ричардсон је неприродне наративе дефинисао као антимиетичке текстове који крше параметре традиционалног реализма или прекорачују конвенције природног наратива као облика спонтаног усменог приповедања.

25 Све публикације пројектног тима *неприродних наратолога* и информације о његовим активностима у домену истраживања неприродних наратива су доступне на сајту орхушког универзитета: <http://projects.au.dk/narrativeresearchlab/publications/> [9. 8. 2016].

26 “An unnatural narrative violates psysical laws, logical principles, or standard antropomorphic limitations of knowledge by representing storytelling scenarios, narrators, characters, temporalities, or spaces that could not exist in the actual world.” (Alber, Jan. “Unnatural Narrative”, *The Living Handbook of Narratology* 2013, 3. (http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Narrative_Empathy pristupljeno 1. 2. 2019).

Неприродни наратолози елементе неприродности налазе на нивоу приче²⁷ и дискурса, и то у два различита облика:

1. Као физичке, логичке, епистемичке немогућности које се налазе у постмодернистичким наративима и које још увек нису конвенционализоване, односно претворене у базичне когнитивне оквири, те нам се и даље чине „очуђеним“.²⁸
2. Као физичке, логичке или епистемичке облике који временом постају познати начини наративног представљања, као што су говор животиња у баснама, традиционални свезнајући приповедача,²⁹ време путовања у научној фантастици и др.³⁰

Иако неприродни наратолози нису успоставили консензус у вези са питањем како приступити анализи неприродних наратива, оно у чему се њихови ставови подударају јесте пресудна улога читаоца у уочавању и одређењу неприродног у причи или у дискурсу. Већ на основу наведене Алберове дефиниције неприродног наратива имплицитно се може закључити да је његова природност/неприродност условљена читаочевим когнитивним оквирима и скриптами, формираним на основу телесног постојања у свету. Дакле, примарни критеријум за идентификацију неприродног је могућност читаоачеве актуализације датог елемента наратива.

Оно ка чему су, изузев „пописа“ неприродних елемената, нарочито усмерени поменути наратолози јесте указивање на допринос *неприродној читања*, а оно се огледа у реорганизацији и/или комбинацији постојећих оквира и скрипти, те стварању нових когнитивних параметара што имплицира закључак да неприродни наратив (односно неприродно читање) априори ангажује читаоца, прецизније – подстиче његову креативност. Међутим, студије које разматрају ненатуралишуће (неприродне) стратегије читања и учинке оваквог читања ретке су међу неприродним наратолозима. У овом корпусу, значајан је Нилсенов (Henrik Skov Nielsen)³¹ прецизан опис неприродног читања Поове приповетке *Овални*

27 Јан Албер наводи следећи пример неприродности на нивоу приче: у делу *Time's Arrow* (Martin Amis, 1991) интрадијегетичко време помера се уназад. Ретроградна темпоралност је спроведена у причи до те мере да чак наратор гута храну на горе.

28 Термин Виктора Шкловског.

29 Дорит Кон је међу првима указала на неприродну снагу свезнајућег приповедача да сагледа унутрашњи живот ликова о којима приповеда.

30 Навешћемо још неке примере репрезентације неприродног из пописа који је сачинио пројектни тим неприродних наратолога: ликови – лешеви који говоре, ретроградна темпоралност (време уназад), географски простори који се не могу актуализовати (на нивоу приче); неприродни наратори (машина која говори, беба без мозга као наратор, наратор који је умро или још није рођен) и др.

31 Nielsen, Henrik Skov. "The Unnatural in E. A. Poe's The Oval Portrait". *Beyond Classical Narration: Transmedial and Unnatural Challenges*. Edited by Jan Alber, Per Krogh Hansen. Berlin and Boston: De Gruyter, 2014, 239–260.

йоршрейш. У контексту наратива у првом лицу, какав је наратив поменуто Поове приче, с обзиром на то да је наратор тешко рањен, неприродно читање преусмерава читаоца са повезивања приповедног „ја“ са рањеним књижевним ликом, на усвајање претпоставке о неком неприродном првом лицу – гласу који не проистиче из лика, већ са свим ограничењима првог лица измишља причу *Овални йоршрейш*. Дакле, ефекат неприродног читања Поове приповетке Нилсен налази у перципирању приче као измишљене и независне од стварног света. Из овог угла, нејасноћа у причи, нарочито у вези са тим ко је њен наратор, нема. У ненатуралишућем читању читалац више не приступа наративу са реалним когнитивним оквирима и параметрима (не „оприродњава“ наратив). Стога се неприродно читање удаљава од урањања у свет наративног текста, сагледавајући га као текстуални простор за истраживање нових могућности приповедања. Током овог процеса читалац ступа у активан однос са текстом, али он је више налик диспуту. За диспут овакве врсте неопходно је поседовање књижевнотеоријског знања. Стога можемо закључити да неприродно читање имплицира информисањег читаоца који поседује завидно теоријско знање (стручњака у области науке о књижевности, прецизније – теоретичара књижевности) и који је интелектуално способан за проматрање домена и ефеката „неприродног“ у конкретном наративу и његовог доприноса наратологији.

НЕЧИТАЛАЦ

Корпус когнитивних теорија читања је захваљујући Пјеру Бајару (Pierre Bayard) обogaћен *нечиташаоцем* – типом емпиријског читаоца који је, упркос непоштовању неписаног правила да књигу треба прочитати до краја, способан (и компетентан!) да говори о књизи коју није прочитао. Теоријске основе³² са којих Бајар легитимише нечитаоца као тип читалаца и одређује његов статус, природу и компетенције, води нас двома поетикама: док у постмодернистичком духу Бајар изриче став да читање може да изнедри крхку и краткотрајну спознају³³, овај теоретичар, на темељу когнитивних наратолошких истраживања читаочевог оквира и скрипти, (не)читаоца упућује да се приклони идеји о „добром прегледу“ и умећу оријентисања у књизи, без њеног читања у целости. Пре него што појаснимо поменути Бајаров став о читању, указаћемо на то како је овај аутор редефинисао појам *читање*.

32 За разлику од нашег књижевнотеоријског позиционирања студија Пјера Бајара, преводилац Бајарових дела на српски језик и ауторка поговора за књигу *Како да говоримо о књигама које нисмо прочитали*, Снежана Калинић, преводилац Бајарове монографије, његов приступ проблему читања одређује као „релативистички, постструктуралистичко-психоаналитички“.

33 Међутим, ово није једини разлог Бајаровог промовисања концепције нечитања. Он изриче упозорење да је читање опасно, што појашњава на примеру Анатола Франса, а на трагу Валеријевих разматрања о овом писцу: Франсово прекомерно читање лишило га је сопственог гласа, односно идентитета.

По Бајару, свако је читање понајпре својеврсно нечитање, јер чин узимања једне књиге истовремено је чин неузимања и неотварања других књига. Читање има још једно налачије – *ошчишћавање*, јер читаоци памте фрагменте истргнуте из непотпуних нечитања, измењене под утицајем сопствених уображења, те им напоследку преостају само патворене мрвице књига. Потом, читање је идиосинкратска активност која неретко прераста у употребу текста у сопствене сврхе: „Више него о самим књигама, ми са собом и другима разговарамо о приближним сећањима, изменjenim под утицајем садашњих околности.”³⁴

Радикалније су Бајарове тезе у којима се износи став да читалац не мора ни да отвори књигу да би учествовао у стварању њеног значења јер се представа о садржају дела ствара на основу реакција или размене мишљења (писане или усмене). Као прву одбрану од могућег приговора поводом оваквог сагледавања читања, Бајар истиче да дело има логику свог унутрашњег развоја, те да све књиге једног аутора имају уочљиве сличности у структури и истоветан начин представљања стварности и смело додаје да се наши дискурси о књигама углавном тичу туђих дискурса о књигама. Иако Бајар истиче да се овде не ради о нечиталачком хибрису, већ читалачком хедонизму, ипак нисмо убеђени у то да је циљ (не)читања отискивање у неистражене дубине књижевног дела. Можда је пре то истраживање дубина своје личности? Стога је Бајарова теорија, иако појмовно одређена као негација читања, у потпуности, истински и без идеализације усмерена ка овој делатности. Она узима у обзир (односно, подводи под појам „читање”) све начине на које се сусрећемо са књигама и, када их све компарира, закључује да је идеализовано читање (које имају на уму готово сви теоретичари читања) само један од (заправо, по Бајару – најређих) начина читања. Границе између читања и нечитања, како показује Пјер Бајар, флуидне су јер, примера ради, прелиставање или пак неотварање књиге,³⁵ као „начини” читања супротни идеалном (нимало парадоксално!), омогућују читаоцу да стекне увид у књигу коју није ни отворио. Бајар, дакле, описује истинску делатност читања, а она подразумева „процепе, недостатке, неодређености – због чега у читању уочава изванредан вид неповезаности, насупрот уобичајеној идеализованој представи о њему.”³⁶

34 Bajar, Pjer. *Kako da govorimo o knjigama koje nismo pročitali?* Prevod Snežane Kalinić. Beograd: Službeni glasnik, 2008, str. 56.

35 Овде имамо на уму задржавање читаоца на паратекстуалним маркерима књиге – наслову, имену писца, илустрацији, изводу из рецензије и др. Овај вид нечитања односи се на упознавање књига без читања, те на оријентисање и, путем овог метода налажење њеног положаја унутар домаће и светске књижевности. Прототип оваквог читаоца Бајар налази у литератури – лику библиотекара у Музиловом роману *Човек без особина*.

36 Bajar, Pjer. *Kako da govorimo o knjigama koje nismo pročitali?* Prevod Snežane Kalinić. Beograd: Službeni glasnik, 2008, str. 14. С обзиром на то да је у питању „табу” тема, нечитање, потребно је дати додатна појашњења у вези са интенцијом теорије Пјера Бајара. Поменути аутор,

С обзиром на то да његова теорија (не)читања није усмерена ка тзв. идеализованом или, сведеније, помном, линеарном читању појединачне књиге, „декодирању“ дела, опису имплицитног читаоца и др., разне методе (не)читања ипак, по Бајару, могу бити плодносноне за оријентисање унутар несагледивих граница културе. Стећи „добар преглед“ литературе, у смислу овладавања умећем доброг оријентисања у вредносном систему књижевности једне културе, и шире, по мишљењу овог аутора резултат је истинског, свеобухватног образовања.³⁷ Надилажење индивидуалности одређене књиге, дакле, по Бајару, има важан циљ – истраживање односа једне књиге према другим књижевним делима. У овом контексту Бајар описује правог читаоца: парадоксално, иако у основи нечиталац, прави читалац познаје односе између књижевних дела, односно има добар увид у књижевноисторијски преглед и развој једне књижевности.³⁸ Не бисмо се усудили да Бајаровог идеалног читаоца изједначимо са историчаром књижевности, те ћемо се, без улажења у анализу бајаровског метода спознаје веза и односа међу делима једне књижевности, задржати на констатацији да је спознаја „виши“ ниво процеса читања и то у класичном значењу те речи, од антике и каталога Александријске библиотеке, до данашњег. Дакле, (не)читање у први план не ставља садржај, већ положај књиге у односу на остале у колективној библиотеци, односно унутар корпуса књига у одређеном тренутку значајних у једној културној заједници. Издвојићемо једну од најобухватнијих Бајарових дефиниција нечитања: „нечитанје није puko odsustvo čitanja. Ono je istinska delatnost, koja se sastoji u zauzimanju određenog stava prema beskrajnom okeanu književnosti da se u njemu ne bismo utopili.“³⁹ Лоцирање конкретне књиге унутар колективне библиотеке увиђањем присне везе између њеног садржаја и положаја, по Бајару, јесте одавање признања самој књизи. Антиклиматичким градирањем у Бајаровој теорији на друго место долази прелиставање као вид нечитања сврховит када је у питању сналажење у конкретној књизи, али без спознаје њене релације са осталим, што је, како смо истакли, виши облик (не)читања. Бајарово усмеравање ка опису метода којима се „оријентација“ или „сналажење“ унутар књижевног корпуса

заправо, жели да оспори лажну представу о читању као „непрекидном и једноличном процесу“ каквим га теоретичари и књижевни критичари сматрају, те да нагласи креативни део овог процеса којим се ствара „необичан простор“ виртуелне књиге која настаје у процесу читања.

37 Насупрот овоме, парцијално читање (у смислу избора једне књиге из „непрегледног мноштва“ књижевних дела и задржавање на њој) резултира фрагментарном спознајом књижевности.

38 Наведена одређења произашла су из Бајарових одређења културе као „превасходно ствари оријентације“, те образованог човека као појединца који „уме да се снађе у целокупној књижевности“. Bajar, Pjer. *Kako da govorimo o knjigama koje nismo pročitali?* Prevod Snežane Kalinić. Beograd: Službeni glasnik, 2008, str. 25.

39 Исто, стр. 27.

или, уже, унутар једне књиге да увежбати, наводи нас на закључак да овај аутор (не)читање посматра искључиво као вештину, занемарујући притом аспект уживљавања у свет књиге, задовољство услед „учешћа“ у свету дате књиге, односно, послужимо се термином реторичких теоретичара са знатно широм конотацијом – *дoживљавање* књиге. Бајар је и експлицитно против задржавања на детаљима (који су, у контексту посткласичних теорија читања позитивно вредновани у процесу читања као уживљавања у свет књиге и доживљавања тог света), односно „губљења“ у њима. С друге стране, иако теоријом читања као прелиставања одриче значајан квалитет инхерентан овом процесу, Пјер Бајар сматра да наведени начин „усвајања“ књиге, поред тога што је најефикаснији, одаје признање сложености и дубини књижевног дела.

Како један аспект Бајарове теорије нечитања усмерен ка тумачењу дела легализује изношење мишљења⁴⁰ у вези са непрожитом књигом, а на основу онога што је читалац чуо о њој, можемо закључити да овај аутор сматра да читање књиге није нужни услов за доношење суда о њеној естетској вредности. Ово је, заправо, најдискутабилнија теза о читању у теорији Пјера Бајара.

У додиру са Бајаровом теоријом суочавамо се са још једном радикалном субјективистичком тезом: учесници дискурзивне ситуације могу да измене текст књиге. Књига се, по Бајару, изнова ствара не само у сваком читању, већ и у сваком разговору! Свакако треба имати на уму да се, истражујући домете (не)читања, Пјер Бајар фокусирао на књигу као *ready-made* предмет: „Књига није једном *zavagda* уобличена, него представља променљив предео, те је њена променљивост својеврсна последица целокупне мреже односа моћи која се пlete око ње.“⁴¹ По Бајару, књиге су у целини реконструисани предмети, чији су оригинали толико дубоко заклоњени иза наших и туђих речи, да је узалудна свака нада да ћемо их икада дотаћи.

У овом контексту, а на трагу бројних видова нашег сусретања са књигом на међи читања и нечитања, жеља за „добрим прегледом“ резултује читаочевим конструисањем књиге покривалице, унутрашње и утварне књиге које Пјер Бајар смешта у три „библиотеке“ – колективну, унутрашњу и виртуелну.⁴² Одређивањем њеног положаја у колективној библиотеци, књизи се придаје извесно значење. Бајар предлаже да се зарад спознаје значења једне књиге, парадоксално, пренебрегне индивидуалност књиге и истражи њен однос према другим књижевним делима. Овај (екстремни) став Бајар

40 „Изношење мишљења“ имплицира доношење оцене о вредности датог дела.

41 Bajar, Pjer. *Kako da govorimo o knjigama koje nismo pročitali?* Prevod Snežane Kalinić. Beograd: Službeni glasnik 2008, str. 135.

42 *Кoлективна библиотека* обухвата све значајне књиге на којима у датом тренутку почива нека културна сцена, а унутрашња је, као субјективни део колективне библиотеке, сачињена од књига које су на (не)читаоца оставиле дубок траг. *Виртуелна библиотека* је простор настањен расправама о књигама у усменој или писаној форми.

брани тиме што је правом читаоцу стало до промишљања књижевности као целине, додајући да увиђањем присне везе између садржаја књиге и њеног положаја у колективној библиотеци одајемо дубоко признање Књижи. Пример *йравој* читаоца Бајар налази у лику библиотекара Баскервила из Ековог *Имена руже*. Уколико бисмо желели да успоставимо хијерархију између поменутих библиотека на основу импликација из Бајарових студија, на првом месту наша би се „унутрашња књига“ због функције „призме“ кроз коју сагледавамо себе, свет, те књижевност. По утицају на сам процес читања, на другом месту налази се колективна библиотека.

ЗАКЉУЧАК

Подједнако усмерене ка читаочевом когнитивном (нарочито емотивном) ангажману у процесу читања и ка естетској димензији наратива као резултату читања, теорије о уроњеном читаоцу, емпатичном читаоцу, неприродном читаоцу и нечитаоцу успеле су да осветле вишедимензионалност појма (односно активности) читања, утицај одређених формалних стратегија на (емпатички) ефекат наратива, на пресудну улогу читаоца у откривању скривених (виртуелних, неактуелизованих) светова наратива, а, пре свега, на спрегу између читања и алтруистичког понашања. Недостатак когнитивних студија о читању налазимо у парцијалности њихових решења, те субјективности јер се већина поменутих студија ослања на лична искуства истраживача са наративним текстовима. Узимајући у обзир и допринос когнитивних теорија читања методологији науке о књижевности, и њихове недостатке, можемо закључити да су оне ипак у великој мери утврдиле темељ анализе интерфејса приче и читаочевог ума, те да се у њиховом корпусу свакако могу наћи прецизно оцртане стратегије интерпретативног метода урањања, ненатурализујућег читања као диспута са појмом „реалног“ и природног у наративу (и животу), ревизије традиционалних метода књижевног историчара, а, надасве, оне су јасно указале и аргументовано потврдиле личну и колективну добит од читања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Alber, Jan. "Unnatural Narrative", *The Living Handbook of Narratology* 2013. (http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Narrative_Empathy pristupljeno 1. 2. 2019).
2. Аристотел. О песничкој уметности. Београд: Рад, 1982.
3. Bajar, Pjer. Kako da govorimo o knjigama koje nismo pročitali? Prevod Snežane Kalinić. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
4. Volf, Verner. „Okviri, uokviravanja i okvirne granice u književnosti u drugim medijima“. Prevod Milene Kaličanin. *Philologia Mediana* VIII, br. 8, Niš: Filozofski fakultet 2016, 708–737.
5. Gallagher, Shaun & Dan Zahavi. *The Phenomenological Mind: An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*. Abingdon: Routledge, 2008.
6. Gerrig, Richard. "Conscious and Unconscious Processes in Reader's Narrative Experiences". G. Olson (ed.). *Current Trends In Narratology*. Berlin: de Gruyter, 2011, 37–40.
7. Gavins, Joanna, "Mental mapping of narrative". *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, edited by David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan. London and New York: Routledge, 2008, 300.
8. Еко, Умберто, Исповести младог романописца, Београд: Службени гласник, 2013.
9. Zanšajn, Liza. „Teorija uma i eksperimentalna predstavljanja fiktionalne svesti“. *Treći program*, br. 137–138, 2008, 184–209.
10. Keen, Suzanne. *Empathy and the Novel*. New York: Oxford University Press, 2007.
11. Keen, Suzanne. "Narrative Empathy". *The Living Handbook of Narratology* 2013. (http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Narrative_Empathy pristupljeno 1. 2. 2019).
12. Ryan, Marie-Laure. *Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*, Johns Hopkins University Press, 2001.
13. Milosavljević Milić, Snežana. *Virtuelni narativ*, Niš – Sremski Karlovci: Filozofski fakultet – IK Zorana Stojanovića, 2016.
14. Nielsen, Henrik Skov. "Naturalizing and Unnaturalizing Reading Strategies: Focalization Revisited". *A Poetics of Unnatural Narrative*, edited by J. Alber, H. S. Nielsen, B. Richardson, Ohio State: The Ohio State University Press, 2013, 69–73.

15. Nielsen, Henrik Skov. "The Unnatural in E. A. Poe's *The Oval Portrait*". *Beyond Classical Narration: Transmedial and Unnatural Challenges*. Edited by Jan Alber, Per Krogh Hansen. Berlin and Boston: De Gruyter, 2014, 239–260.
16. Ryan, Marie-Laure. "Narratology and Cognitive Science: A Problematic Relation", *Style*, vol. 44, iss. 4, winter 2010, 469–495.

CONTENT

PROFESSION

- 9 *Ana Vukobrat*
The Herald of the National library of Serbia
- 29 *Ana Stevanović*
To classify *and to keep pace with the times*: updating the Serbian Universal Decimal Classification
- 45 *Biljana Ristović, Gordana Bacotić*
Učiteljski glasnik (1905) – rare journal in the fund of The Public Library of Užice
- 57 *Mirjana Bojanić Ćirković*
The types of readers in cognitive theories of reading
- 73 *Gorana Stevanović*
New "reading" of illustration as a visual text

PERSONA GRATA

- 87 *Milan Grba*
From getting to know the diversity of the world to accepting and celebrating varieties – interviewed by Dragana Milunović

I, READER

- 101 *Dušan Ivanić*
National library

BIBLIOTHOMY CLAS

- 111 *Zdravko Mićanović*
In the graphic and typographical garden of Mile Grozdanić (Mile Grozdanić: *Print and sign*)

PUBLISHING TAPE

- 125 *Aleksandra Horvat*
Libraries should take responsibility for the development of democracy (Vesna Crnogorac: *Public libraries and democracy*)
- 129 *Vesna Trijić*
Classification in transition (Ljiljana Brković: *Subject catalogue. Subject classification*)
- 133 *Tanja Tasić*
A manual based on a new catalogue paradigm (Svetlana Jančić, Ana Savić: *Cataloging of monographic resources*)
- 137 *Violeta Stojmenović*
Possibilities and obstacles for developing reading in people with disabilities (Dragana Milunović: *Text to speech*)
- 143 *Marija Bogdanović*
The Great War in the Law Library (Svetlana Mirčov: *The collection of books published during the First World War in the Law Library*)
- 147 *Ivan Racić*
A century and a half of the temple of books (*A century and a half of the Library in Kraljevo*, ed. Emilija Dimovska)

Штампање је омогућило
Министарство културе и информисања Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС доступно је на
<http://www.nb.rs>

Упутство ауторима за израду радова: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5612

Printing financed by
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald is available at
<http://www.nb.rs>

Paper guidelines: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5612

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије =
The Herald of the National Library of Serbia /
главни и одговорни уредник Ласло Блашковић ;
уредник Дејан Вукићевић. – [Штампано изд.]. –
Год. 1, бр. 1 (1999) – . – Београд : Народна
библиотека Србије, 1999 – (Београд : Retro print).
– 24 cm

Годишње. – Друго издање на другом медијуму:
Гласник Народне библиотеке Србије (Online)
ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке
Србије (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 159850503